

**OIKEUDENKÄYTTÖ SUOMEN POLITIIKASSA:
VALTIORIKOSJUTUT 1918—39**

J a a k k o M ä k e l ä

Poliittiseksi oikeudenkäytöksi (political justice) nimitettävän tutkimusalan piirissä keskeisen huomion vetävät puoleensa valtiolliset, ts. suppeassa mielessä poliittiset oikeusjutut, jotka pääosaltaan esiintyvät valtiirikosoikeuden-

käynteinä. Muu poliittinen oikeudenkäyttö on vähemmän näkyvää ja luonteeltaan monitahoisempaa, vaikka ilmeisesti samansuuntaista kuin valtiolliset oikeusjutut. Valtiorikosten keskeiset kategoriat ovat valtio- ja maanpetos (joita näkee nimitettävän yhteisnimellä valtiopetokset). Tähänastisessa kielenkäytössä valtiollisilla oikeusjutuilla tai -tapauksilla on yleensä tarkoitettu näitä valtiollisia eli valtorikoksia, enkä poikkea tästä käytännöstä.

Lähtökohtani valtorikosjuttujen tarkastelulle on ollut vuoden 1918 vaikutus Suomen työväenliikkeen kehitykseen kansalais- ja talvisodan välisenä aikana 1918—39. Tämän lähtökohdan antama näkökulma tuntuu kattavan aihepiirin riittävästi, sillä v:n 1918 jäljet näkyvät sekä poliittisen oikeudenkäytön kohteessa (työväenliikkeessä) että toimielimissä (lähinnä etsivässä keskuspoliisissa ja tuomioistuinlaitoksessa).

Valtorikosjuttuja esiintyy Suomen virallisen tilaston oikeustilastossa itenäisyysaikana v:sta 1918 v:een 1948. Voidaan erottaa viisi luonteeltaan erilaista jaksoa: kansalaissodan jälkitila 1918—20, julkisen vasemmistotyöväenliikkeen aika 1920—30, sen illegaalisuuden aika 1930—39, sota-aika 1939—44 ja sotien jälkeinen kausi 1944—48. Oikeudenkäytössä on näiden kausien kesken (ja niiden sisälläkin) paljon suurempia eroja kuin lainsäädännön luulisi edellyttävän.

Oikeuslaitoksesta on ilmeisesti itsestään riippunut, mihin sitä on voitu käyttää. Päätöksentekijöiden ennakko-odotukset tai luottamus oikeuslaitosta kohtaan on mahdollistanut suhteellisen yhtenäisen poliittisen oikeudenkäytön perinteen, johon kunkin ajankohdan poliittiset tarpeet ovat heijastuneet. Muutokset ulko- ja sisäpolitiikassa viime sotien jälkeen katkaisivat jatkuvuuden. Syyt ovat pikemmin päätöksentekijäin muuttuneessa strategiassa kuin oikeuslaitoksessa tai (vähiten) lainsäädännössä.

Rikoslain säädökset valtio- ja maanpetoksista (rikoslain 11. ja 12. luvut) säilyivät v:n 1889 lain mukaisina maan itsenäistyessä. Kansalaissodalla ja sen jälkikäsitteillä erityisissä valtorikosoikeuksissa (VRO) ja -ylioikeudessa (VRYO) oli kuitenkin ratkaiseva merkitys lainkäytölle. V. 1931 tehty muutos (rikoslain 11. luvun 4 a §) ainoastaan vahvisti vuodesta 1918 asti jatkuneen käytännön (väljensi valtiopetoksen valmistelun käsitettä ja loi näin syyttäjän toiminnalle selvemman perustan), eikä Moskovan välirauhan yhteydessä v. 1944 edes sitä kumottu. Oikeuslaitos alkoi kuitenkin soveltaa lakia aikaisemmasta ratkaisevasti poikkeavalla tavalla ja säilytti näin tietynlaisen koskemattomuutensa. Sen sijaan uudensuuntainen poliittinen oikeudenkäyttö kohtasi oikeuslaitoksessa lujan vastuksen.

Valtorikosjuttuina ilmennyt poliittinen oikeudenkäyttö oli Suomessa 1918—39 osa turvallisuuspoliittisesti ideologisoitunutta sisäpolitiikka, jonka muista ilmentymistä on syytä mainita erityisesti suojeluskuntajärjestön olemassaolo. Oikeuskäytännön kannalta keskeiseen rooliin nousi silloinen valtiollinen poliisi, etsivä keskuspoliisi (EK). Se osoitti ja keräsi poliittisen oikeudenkäytön koh-

teet, määritteli näiden rikokset, antoi syyttäjille syytteiden ja tuomioistuimille tuomioiden perusteet. EK:n keskeinen osuus selittää poliittisessa oikeudenkäytössä tapahtuneiden muutosten suuruuden v:n 1944 jälkeen. (V. 1937 perustettiin EK:n tilalle »Valpo», mutta yksiselitteisyyden takia olen käyttänyt EK-nimitystä kattamaan koko 1918—39 ajanjaksoa). Sotien jälkeisellä kaudella Suomen vasemmistotyöväenliike pyrki johtamaan ja miehittämään valtiollisen poliisin, mutta se ei yksinään ollut mitenkään tehokas väline. EK:n merkitys 1920- ja 30-luvuilla perustui konsensukseen poliittisten päätöksentekijöiden ja oikeuslaitoksen kanssa, olkoonkin, että konsensuksen aste vaihteli.

Poliittisen oikeudenkäytön perusteet heijastivat »vapaussota»-myyttiä. V:n 1918 sota on nähtävissä, paitsi kotimaisena luokkasotana, Venäjän lokakuun vallankumouksen lieveilmiönä. Toivomus, ettei »punakapina» toistuisi, muotoutui päättelyketjuksi, jossa vasemmistotyöväenliike yhdistettiin Neuvostoliiton ulkopoliittisiin tavoitteisiin SKP:n ja Kominternin kautta. Toisaalta nuoren tasavallan poliittinen identiteetti ehdottoman porvarillisena valtiona edellytti Neuvostoliiton näkemistä vihamielisenä naapurina, joka pyrki toteuttamaan v:n 1918 kapinallisten pyrkimyksiä.

Turvallisuuspoliittinen aspekti valtiollisissa oikeusjutuissa kytkettiin kuitenkin enemmän sisä- kuin ulkopoliittikkaan, mikä ilmeni mm. siinä, että näissä jutuissa tuomion perusteena oli lähes 90-prosenttisesti valtiopetoksellinen toiminta eikä maanpetos. Em. päättelyketju kelpasi kuitenkin yhteiskunnallisen manipulaation välineeksi: sen avulla jaettiin kansalaiset luontevasti ja luokkaristiriidat häivyttämällä lojaleihin ja epäluotettaviin. Jälkimmäisiin sovellettiin oikeusnormeja lähinnä poliittisen tarkoituksenmukaisuuden pohjalta. Toiminnan rikollisuuden ja rikollisen toiminnan todistettavuuden kriteereiksi riittivät usein ylimalkaiset käsitykset kommunistisesta toiminnasta, sen luonteesta, keinoista ja päämääristä. Todistusaineistoksi kelpuutettiin mm. Kominternin yleisluontoisia päätöslauselmia työväen yhteisrintamasta, kansanrintamien muodostamisesta jne.

Vasemmistotyöväenliikkeeseen kohdistuneita valtiorikosjuttuja luonnehtimaan olen laatinut »*poliittisen oikeudenkäytön mallin*» (Suomessa 1918—39). Sen perustana ovat kolmen suhteellisen itsenäisen poliittisen voiman, nimittäin vasemmistotyöväenliikkeen, porvarillisen oikeiston ja porvarillisen keskustan tavoitteet ja pyrkimykset ideologisella, poliittisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Poliittisen oikeudenkäytön kohteena oli vasemmistotyöväenliike, joka oli yhteydessä Venäjällä v. 1918 perustetun SKP:n kanssa. Poliittinen oikeudenkäyttö vastasi vaihtelevasti porvarillisen oikeiston ja keskustan tavoitteita. Oikeiston linjan olen määritellyt lähinnä kansallisen kokoomuksen mukaiseksi, keskustan maalaisliittoa vastaavasti. Ruotsalaisella kansanpuolueella, edistyspuolueella ja sosialidemokraateilla en katsonut olleen poliittisen oikeudenkäytön suhteen samassa määrin itsenäisiä pyrkimyksiä.

Ideologisella tasolla vasemmistotyöväenliike pyrki työväestön luokkatietoi-

suuden ja vallankumouksellisuuden ylläpitämiseen ja edistämiseen internationalistisella pohjalla. Poliittisella tasolla toiminta oli alistettu ideologiselle ja organisatoriselle työlle. Eduskuntatyössä pyrittiin toisaalta yhteistyöhön SDP:n kanssa, toisaalta kilpailtiin sen kanssa ja vastustettiin sitä. Suojeluskuntien, armeijan ja etsivän keskuspoliisin määrärahojen vastustus herätti pahennusta porvarillisissa piireissä. Yhteiskunnallisella tasolla ammatillinen järjestystyö, työtaistelut ja poliittisten vankien avustustoiminta olivat näkyvimmit työmuodot, ja perimmäisenä tavoitteena oli yhteiskuntajärjestelmän kumoaminen.

Porvarillisen oikeiston ideologisen tason tavoitteita ja pyrkimyksiä luonnehtivat patriarkalismi (säätyläisyys), nationalismi (kielipropaganda — sekä suomalainen että ruotsalainen), militarismi (maanpuolustushenki) — ja luonnollisesti vapausotamytti sekä ääripiirteinä »ryssänviha». Poliittisella tasolla oikeisto pyrki säilyttämään johtoasemansa kansanvallan rajoitusten ja kansallisen yhtenäisyyden puitteissa. Yhteiskunnallisella tasolla tavoitteena oli »kuri ja järjestys», yhteiskuntarauha ja työrauha porvariston, lähinnä työnantajapiirien ehdoilla. Oikeiston edustama porvaristo pyrki sekä maatalousettä teollisuustyöväestön työn tulosten yhä laajempaan hallintaan, omistusoikeuden korostamiseen ja suuromistuksensa lisäämiseen. Kaikilla tasoilla merkittävää oli suojeluskuntajärjestön tukeminen.

Porvarillisen keskustan tavoitteissa on v:n 1918 taustan vuoksi sijansa oikeiston kanssa yhteisillä aineksilla (mm. vapausotamytti), ja tälle ainekselle rakentuivat nousuvaiheessaan sekä AKS että lapuanliike. Kokoomuslaisesta oikeistolaisuudesta maalaisliittolainen keskustalaisuus erosi lähinnä tasavaltalaisuutensa, byrokratianvastaisuutensa, kiihkeän aitosuomalaisuutensa ja »maahenkisyytensä» suhteen ideologisella tasolla — mm. raittiusaate ilmensi näitä eroja. Kristillisillä perinnäisarvoilla lienee keskustalaisuudessa ollut erilainen väritys kuin oikeistolaisuuden piirissä.

Poliittisella tasolla keskusta pyrki sanelemaan omia ehtojaan sekä oikeistolle että sosialidemokraateille yhteistyön perustaksi. Kun oikeisto pyrki eristämään koko työväenliikkeen vallankäytöstä, keskusta pyrki »kansakunnan sisäiseen eheyttämiseen», eristämään sosialidemokraatit vasemmistötyöväenliikkeestä. Yhteiskunnallisella tasolla keskusta maalaisliittolaisessa muodossa ajoi maatalouden etuja, kuitenkin siten, että viljelijäväestö jakautui eduiltaan jossain määrin vastakkaisiin ryhmiin sen mukaan, millainen osuus toimeentulossa oli viljalla, karjalla ja metsällä. Esim. viljatulleja kannattivat etelä-Suomen suurviljelijät, joiden piirissä oli myös oikeiston kannattajia, pohjoisen pienviljelijät taas samaistuivat leipäviljan osalta osittain kuluttajiin. Maatalouspiirit pyrkivät luonnollisesti lujittamaan omia taloudellisia järjestöjään ja laitoksiaan, joista jotkut olivat suurehkoja työnantajia. Maaseudun panosta yhteiskunnassa pyrittiin kohottamaan.

Poliittisen oikeudenkäytön kannalta keskeisissä asemassa olleet elimet ovat

kukin vaikuttaneet ensisijaisesti jollain kolmesta tasosta. Oikeuslaitos (lähinnä tuomioistuimet) toteutti monivaikutuksisen tuomitsemistehtävänsä puitteissa korostetusti ideologista tehtävää: se legalisoi vasemmistotyöväenliikkeen tukahduttamiseen tähdänneen toiminnan (lapuanliikettä myöten) ja illegalisoi vasemmistotyöväenliikkeen sekä eristi sen ideologisesti.

Poliittisella tasolla hallitus, eduskunta ja porvarilliset puolueet ajoivat omia tavoitteitaan poliittisen oikeudenkäytön avulla. Ne estivät vasemmistotyöväenliikkeen poliittisen osallistumisen tai vaikeuttivat sitä. Suojeluskuntien, armeijan ja etsivän keskuspoliisin määrärahoilla oli tässä yhteydessä merkitystä. Yhteiskunnallisella tasolla toimivat ne orgaanit, joilla säädeltiin työmarkkinahäiriöitä. Rikkuriorganisaatio (Pihkalan kaarti) oli näistä tärkeimpiä. Etsivä keskuspoliisi piti myös silmällä työväestön mielialoja, reagoi lakkoihin ja pyrki esittämään ne ulkopuolisen (SKP:n) kiihotustyön tuloksiksi. Suojeluskuntajärjestö avusti paikallisten viranomaisten tukena EK:ta ja monissa tapauksissa muodosti perustan lakkorikkurien värväykselle. 1930-luvun pularikauden aikana kuuluminen Sk-järjestöön saattoi merkitä etuoikeutta työpaikkaan, mikä osoittaa, että työnantajat arvostivat suojeluskuntia sisäpoliittisena tekijänä. Etsivä keskuspoliisi oli rahoituksessaan riippuvainen kulloisestakin hallituksesta, vieläpä eduskunnastakin. Sen toiminnassa voidaan nähdä huolenpitoa toimeentulon jatkuvuudesta epäsuopean hallituksen aikana.

*

Suomen viralliseen tilastoon ei ole koottu systemaattista tietoa valtiorikosjutuista ja niissä tuomituista. Paikoin — v:n 1918 valtiorikosoikeuksien kohdalla — on tosin kriminologinen ote ulotettu melko pitkälle, mutta tällöin ilmenee selvästi se ero, mikä valtiorikollisten ja yleensä rikollisten välillä on. Kriminologinen ote kääntyy irvikuvakseen. Valtiorikolliset olivat poliittisia tapauksia, eivät kriminaaleja. Siksi esimerkiksi esitys »valtiollisia rikoksia 100 000 asukasta kohti vv. 1927—36»¹ on sinänsä mieltä vailla ja kertoo vähemmän kuin tapausten absoluuttisen määrän kehitys.

Tilastointiperusteiden muuttuminen pariin otteeseen käsiteltävän jakson (1918—39) aikana aiheuttaa sen, ettei oikeudenkäytön eri komponenteista ole saatavissa koko jakson kattavia lukusarjoja. Poikkeuksen muodostaa kuritus- huonerangaistuksiin tuomittuja koskeva tilasto (taulukko 1., sarake C). Sarakkeen B esittämä »hovi oikeustilasto» taas on laadultaan kyseenalainen. »Poliisitalasto» (sarake A) ja sarakkeen D valtiollisista rikoksista tuomittujen määrää esittävä tilasto ulottuvat vuodesta 1927 vuoteen 1939. »Kuritusluonetilasto (sarake E) ulottuu vuoteen 1937.

Poliisin tietoon tulleista rikostapauksista on pidetty tilastoa v:sta 1927 (SVT XXIII, oikeustilasto. Rikollisuus I, poliisin tietoon tulleet rikokset). Se käsittää poliisin rekisteröimät rikostapaukset — ei siis rikollisten määrää — riippumatta

Taulukko 1. Valtiorikosjutut 1918—39: tilastotietoja ²

	A	B	C 1	C 2	D 1	D 2	E 1	E 2
1918	—	7	2	0.0	—	—	899	33.9
1919	—	13	41	36.6	—	—	1237	40.0
1920	—	181	265	36.2	—	—	750	36.1
1921	—	148	129	0.0	—	—	341	19.4
1922	—	109	152	25.7	—	—	167	11.4
1923	—	86	116	37.1	—	—	148	11.1
1924	—	70	258	7.8	—	—	147	11.2
1925	—	38	86	0.0	—	—	153	9.2
1926	—	28	99	11.1	—	—	77	4.6
1927	21	29	18	16.7	20	0.0	46	2.6
1928	50	25	84	6.0	94	6.4	78	4.3
1928	50	25	84	6.0	94	6.4	78	4.3
1929	38	25	72	1.4	79	6.3	64	3.3
1930	269	125	336	3.9	350	1.7	269	11.4
1931	186	144	457	4.4	518	9.5	449	14.9
1932	203	163	396	7.1	454	14.5	363	10.3
1933	321	142	444	8.3	558	20.1	464	11.4
1934	208	129	226	14.6	371	32.6	249	7.2
1935	111	95	184	8.2	257	26.1	207	6.2
1936	86	48	55	20.0	86	31.4	59	2.2
1937	44	38	56	17.8	96	38.6	56	2.3
1938	48	28	51	58.8	41	17.1	—	—
1939	78	17	55	27.3	55	7.3	—	—
Yhteensä	1663	1688	3582	12.4	2979	17.0	6223	14.0

N = 507

- A Poliisin tietoon tulleitten valtio- ja maanpetostapausten luku vuosittain 1927—39
- B Hovioikeuksissa ensimmäisenä oikeusasteena esillä muita rikosjuttuja kuin virkasyytteitä 1918—39
- C Valtio- ja maanpetoksista ensimmäisessä oikeusasteessa kuritushuonerangaistuksiin tuomittuja 1918—39
- 1 ... tuomioita yhteensä vuosittain
- 2 ... maanpetoksista tuomittujen osuus koko määrästä (%)
- D Valtiollisista rikoksista kuritushuone- ja vankeusrangaistuksiin tuomittuja 1927—39
- 1 ... tuomioita yhteensä vuosittain
- 2 ... vankeusrangaistuksiin tuomittujen osuus koko määrästä (%)
- E Valtio- ja maanpetoksista tuomittuja rangaistustaan suorittamaan tulleita kuritushuonevankeja vuosittain 1918—37
- 1 ... kuritushuonerangaistustaan suorittamaan tulleita valtiollisista rikoksista tuomittuja yhteensä vuosittain
- 2 ... näiden osuus kaikista rangaistustaan suorittamaan tulleista kuritushuonevankeista vuosittain (%)

siitä, nostettiin asiassa syyte vai ei. Valtiollisten rikosten osalta poliisiviranomaisena oli etsivä keskuspoliisi (EK), jolle muut viranomaiset keskittivät epäilemättä kaikki tämän laatuiset tapaukset (poikkeuksena puolustusvoimat). Tilaston voi siis sanoa kuvaavan EK:n aktiivisuutta (taulukko 1, sarake A).³

Hovioikeudet käsittelevät ensimmäisenä oikeusasteena valtiopetokset, uskontorikokset ja erinäiset virkarikokset.⁴ Näistä tapauksista oli muita kuin virkarikoksia 5.6 % vuosina 1918 ja 1919, mutta 43.6 % vuonna 1920. 20- ja 30-lukujen ajan valtiolliset rikokset muodostivat näistä suurimman ryhmän. Vuosina 1918 ja 1919 valtiolliset rikokset käsiteltiinkin VRO:issa (erityisissä valtiorikosoikeuksissa, joiden tehtävänä oli v:n 1918 kapinan jälkiselvittely). — Vaihtelut sarakkeen B luvuissa johtuvat epäilemättä valtiorikosjutuista, vaikka ne eivät kokonaan koostu niistä.⁵

Poliisitilaston suuremmat vaihtelut johtuvat siitä, että syytteitä nostettaessa juttuja niputettiin oikeuskäsittelyn jouduttamiseksi. Syytettyjen määrä juttua kohti muodostui näin suuremmaksi kuin poliisin havaitsemien tapausten henkilömäärä. Sitä paitsi kaikkia poliisin »polttamia» ei pantu syytteeseen, vaan mm. ns. »vasikat», EK:n avustajiksi suostuneet, saattoivat välttää syytteen. Hovioikeustilaston tapauskohtainen henkilömäärä vaihtelee suuresti, yhdestä lähes kahteen sataan.

Taulukon 1 sarake C 1 esittää valtio- ja maanpetoksista ensimmäisessä oikeusasteessa kuritushuonerangaistukseen tuomittujen määrän kehityksen vuosina 1918—39. Lukuihin eivät sisälly vuosien 1918—19 valtiorikosoikeuksien antamat 67 788 tuomiota. Sarakkeeseen C 2 on laskettu maanpetostuomioiden vuosittainen osuus kokonaismäärästä. Tässä on ilmeisesti tuomioiden päällekkäisyydestä johtuvia epätarkkuuksia. Sama henkilö saatettiin tuomita sekä valtio- että maanpetoksesta. Koska vuosittaisen kokonaismäärän kasvaessa maanpetostapausten osuus näyttää vähenevän, voidaan loppusummasta laskettua prosenttiosuutta pitää jokseenkin luotettavana. 3 582 tuomiosta on valtiopetostuomioiden osuus 87.6 %. Joinakin vuosina ei maanpetostuomioita esiintynyt lainkaan, huippuvuonna 1920 niitä oli 96 (»rauhanjulistajien juttu»).⁶

Sääntönä valtiorikostapauksissa oli vuoteen 1931 saakka kuritushuonerangaistus, vaikka hajanaisia vankeusrangaistustapauksiakin tilastoissa esiintyy. Lievänä rangaistuksena voitiin määrätä ehdollinen kuritushuonerangaistus tietyllä (esim. viiden vuoden) koeajalla. V:n 1931 lainmuutos väljensi tuomioperusteita valtiopetoksellisen toiminnan edistämisen suuntaan ja määräsi lievissä tapauksissa sovellettavaksi vankeusrangaistuksia. Niillä siis jossain määrin korvattiin ehdollisia tuomioita.

Taulukon 1 sarakkeeseen D 1 on koottu valtiollisista rikoksista korkeimmassa oikeudessa ja ylioikeuksissa (mm. HO:issa) ensimmäisenä oikeusasteena annettujen kuritushuone- ja vankeusrangaistusten vuosittaiset määrät vuosina 1927—39. Sarakkeeseen D 2 on laskettu vankeusrangaistusten osuus kokonais-

määrästä vuosittain. Osa vankeusrangaistuksista lienee ollut ehdollisia, mutta tästä ei ollut saatavillani tarkempia tietoja. Sarakkeen D 1 lukuihin sisältyvät kuritushuonetuomioiden määrät eivät pidä täysin yhtä sarakkeen C 1 lukujen kanssa. Syynä on tilastoinnin päällekkäisyys molemmissa lukusarjoissa sekä tuomiooperusteen että mahdollisesti myös oikeusasteen (valitustapaukset) kohdalla. Ero on 38 1927—39 aikana. Laskemalla yhteen sarakkeen C 1 kuritushuonetuomioiden summa ja sarakkeen D 2 perustana olevien vankeustuomioiden yhteenlaskettu määrä (507) voidaan arvioida normaaleissa tuomioistuimissa eriasteisiin vapausrangaistuksiin valtiollisista rikoksista vv. 1918—39 tuomitujen määräksi n. 4 000 henkilöä. Tämä luku ei kata koko poliittisen oikeudenkäytön aluetta, mutta on sen tärkeimmän komponentin osoitin.⁷

Taulukon 1 sarake E esittää vuosittain kuritushuonerangaistustaan suorittamaan tulleiden valtio- ja maanpetoksista tuomittujen määrät vuosina 1918—37. Tähän tilastoon sisältyy myös VRO:issa tuomittuja, mikä johtuu v:n 1918 sotavankilaitoksen asteittaisesta liittämisestä normaalin vankeinhoitohallinnon piiriin (VRO:ien tuomiot olivat tässä eräänä muodollisena keinona). Sarakkeeseen E 2 on laskettu valtiollisten vankien osuus kaikista vuosittain kuritushuonerangaistusta suorittamaan tulleista. Siitä havaitaan kuritushuonevankien kokonaismäärän kasvu 30-luvulle tultaessa. Valtiollisten osuus on koko jakson 1918—37 osalta 14.0 % (vuosittaisten osuuksien keskiarvo samalta ajalta on 12.65 %). Vuosilta 1919—22 on käytettävissä myös vuoden alussa kuritushuonerangaistustaan suorittamassa olleiden vankien määrät. (Myöhemmin tilastointitapaa muutettiin). Valtio- ja maanpetoksista tuomittuja oli v:n 1919 alussa 570 (21.8 % kaikista), 1920 4 474 (60.6 %), 1921 1 991 (41.4 %) ja 1922 1 232 (30.8 %). V. 1920 Tammisaaren pakkotyölaitos, jossa pidettiin v:n 1918 vankeja, muutettiin kuritushuoneeksi.⁸

Valtiollisista rikoksista vapausrangaistusta suorittaneiden määrä on vaikeammin selvitettävissä kuin vapausrangaistuksiin tuomittujen määrä. Ehdonalaisuutta koskevat määräykset, vankeinhoitohallinnolliset kitka-ekijät ym. siirsivät rangaistusten täytäntöönpanoa ja mahdollisesti peittivät näkyvistä alkuperäisen tuomiooperusteen. Vapaudenmenetysten piiriin kuuluvat luonnollisesti myös pidätettynä olon ja tutkintovankeuden usein pitkiksi venyneet ajat. Ehkä eniten epäselvyyttä aiheuttivat kuitenkin v:n 1918 oikeudelliset jälkiselvittelyt.

Valtiorikosoikeudet langettivat 67 126 vapausrangaistustuomiota, joista 40 750 oli ehdollisia. Lopuista tuomioista (yhteensä 67 788, kuten mainittu) 290 oli kuolemantuomioita, muut lieviä tai vapauttavia tuomioita. Viimeinen valtiorikosylioikeuden tuomio annettiin kesäkuussa 1920 ja se koski Venäjältä maanpaosta palannutta Työmies-lehden entistä päätoimittajaa *Edvard Valpasta*. Sen jälkeen ja jo aikaisemmin vuoden 1918 tapauksiin liittyvät jutut käsiteltiin taas normaaliin tapaan hovioikeuksissa. Kapinavankien suunnatonta sumaa

alettiin VRO:ien toiminnan jatkuessa purkaa armahduksilla, ensin amnestiapäätöksillä, siten -laeilla. Ensimmäisen amnestiapäätöksen 30. 10. 18 jälkeen vankien määrä väheni 13 149:än, toisen (7. 12. 18) jälkeen se oli 6 630, kolmannen (19. 6. 19) eli *Mannerheimin* amnestian toteuttamisen jälkeen vankeja jäi vielä 4 547. Määrä väheni amnestialakien vaikutuksesta niin, että v. 1927 oli oikeusministeriön ilmoituksen mukaan jäljellä 48 vuoden 1918 valtiorikosvankia, jotka VRO:ssa oli tuomittu kapinan ohella myös varsinaisista törkeistä rikoksista (näyttö oli ollut useimmiten kyseenalainen).⁹

Esimerkkitapaus: »SSTP:n suurjuttu» vv. 1923—25¹⁰

Esimerkiksi valtiollisista oikeustapauksista olen ottanut 1920-luvun laajimman jutun (1930-luvullakaan ei liene yhdessä jutussa annettu yhtä monta tuomiota). Vuoden 1923 elokuun alussa pidätettiin n. 300 Suomen sosialistisen työväenpuolueen jäsentä ja toimihenkilöä, mm. puolueen kansanedustajat. Oikeastaan puolueen nimi oli tässä vaiheessa Suomen työväenpuolue, koska em. SSTP:tä ei sen perustamisen jälkeen v. 1920 saatu rekisteröidyksi ja yhdistysrekisteriin hyväksytyt piirijärjestöt olivat toukokuussa 1923 perustaneet viimeksimainitun STP:n. Oikeus kuitenkin samaisti nämä keskusjärjestöt, ja tämä samaistus saatiin ulottumaan Suomen kommunistiseen puolueeseen asti.

Pidätetyistä noin kolmannes päästettiin parin kuukauden kuluessa vapaiksi, mutta suurin osa sijoitettiin Turun lääninvankilaan odottamaan oikeuskäsittelyä. Kaikkia syytteitä ei nostettu kerralla, vaan jutun kolmas ja samalla viimeinen syyte annettiin helmikuussa 1924. Turun hovioikeuden (THO) asiaa käsitellyt osasto istui 132 kertaa ennen kuin teki asiassa päätöksen 12. 5. 24. Istunnoista ainakin 26 pidettiin vankilassa, ja niissä kuultiin syytettyjä — hovioikeus on nimittäin tämänkaltaisissa jutuissa velvoitettu suorittamaan itse kuulusteluja. Mainittakoon myös, että osaston puheenjohtaja, asessori *K. Molin*, valittiin kevään 1924 eduskuntavaaleissa kansanedustajaksi ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokkaana.

Päätöstä tarkistettiin vielä 13 istunnossa ja se annettiin 20. 6. 24. Hovioikeus tuomitsi 189 henkilöä, joista 62 ehdolliseen rangaistukseen — näistä 48 viiden vuoden, muut lyhyemmällä koetusajalla. Valtiopetoksen valmistelusta tuomittiin 170 henkeä, loput 19 sen avunannosta. Tuomituista 102 valitti korkeimpaan oikeuteen (KKO), näistä 12 vangittuina olevia. (Osa syytetyistä ja sittemmin tuomituista oli maaliskuun 1924 lopulla päästetty vapauteen. Vain seitsemän kohdalla syyte raukesi — yksi näistä oli kuollut). KKO antoi päätöksensä 16. 3. 25 — se muutti yhdeksän tuomiota lievemmiksi, näistä kaksi ehdottomista ehdollisiksi.

Lopulliset tuomiot jutussa jakaantuivat seuraavasti.

Ehdottomat kuritushuonerangaistukset:

yli 6 vuotta — 7 vuotta	5 henkilöä
» 5 » — 6 »	5 »
» 4 » — 5 »	11 »
» 3 » — 4 »	19 »
» 2 » — 3 »	7 »
» 1 » — 2 »	33 »
tasaa 1 vuosi	36 »
alle 1 vuosi	9 »

Ehdolliset kuritushuonerangaistukset:

tasaa 1 vuosi	51 henkilöä (näistä 49 henkilöä 5 v. koeajalla)
alle 1 vuosi	13 henkilöä (yksi 5 vuoden, muut lyhyemmällä koeajalla)

Ehdottomia kuritushuonerangaistuksia annettiin siis 125 henkilölle ja ehdollisia 64 henkilölle. Rangaistukset ovat yhteen laskettuna 346,5 vuotta.

Rangaistusseuraamuksena oli kansalaisluottamuksen menetys määrävuosiksi rangaistuksen suorittamisen jälkeen (ei siis vielä ehdonalaisuusaikana). Kansalaisluottamusta vailla olemaan tuomittiin (vapausrangaistuksen päättymisen jälkeen) ehdollisesti tuomitut mukaan luettuina:

15 vuotta	3 henkilöä,
12 »	4 »
10 »	3 »
8 »	21 »
6 »	45 »
5 »	96 »
4 »	4 »
3 »	13 »
yht.	189 henkilöä

Rangaistusten pituuteen vaikuttivat aikaisemmat, armahdusten vuoksi tai muista syistä osittain vielä suorittamatta olleet rangaistukset. (THO:n alkuperäiset, korottamattomat rangaistukset vaihtelivat 6 kk:sta 3 1/2 v:een.) Näitä tapauksia oli 54 — kaikki pidemmän rangaistuksen saaneet — ja näistä 46 VRO:n tuomitsemia v:n 1918 kapinallisia. Eräissä tapauksissa KKO tarkisti juuri näin kohonneita tuomioita, joista yksi aleni yli 11 v:sta runsaan vuoden kuritushuonerangaistukseksi.

Alunperin oli syyteeseen asetettu 25 puolueen 27 kansanedustajasta. Kolmen kohdalla syyte raukesi. Jutussa tuomittiin lisäksi yksi v:n 1924 vaaleissa valittu, joka samalla menetti edustajanpaikkansa, siis kaikkiaan 23 vaaleissa kansanedustajaksi valittua. Syytetyistä neljä oli muun järjestötoimintansa ohella osallistunut Kominternin III kongressin yhteydessä Pietarissa 1921 pidettyyn SKP:n puoluekokoukseen — kaksi heistä oli kansanedustajia. Muut syytetyt tuomittiin osallistumisesta julkisten järjestöjen toimintaan tai tämän toiminnan avustamisesta.¹⁰

*

Poliittisen oikeudenkäytön mallin soveltaminen valtiollisten oikeustapausten esiintymiseen 1918—39 edellyttää ajanjakson jaksottelemista mallin eri tendenssien ilmenemistä vastaavasti. Jo taulukon 1 lukusarjat antavat viitteitä tiettyjen jaksojen asettamiseksi. Esuskunnan voimasuhteiden, hallituskokoonpanojen ja presidenttikausien perusteella olen laatinut seuraavan periodijaon:

I periodi:	kansalaissodan jälkitila 1918—19,
II » :	tasavallan alkukausi 1920—24,
III » :	sisäpolitiikan käänne 1925—29,
IV » :	lapuanliikkeen kausi 1930—32,
V » :	Svinhufvudin—Kivimäen kausi 1933—36,
VI » :	punamultahallituksen kausi 1937—39.

Valtiollisten oikeustapausten määrällistä kehitystä kuvaamaan olen valinnut taulukon 1 hovioikeustilaston (sarake B), kuritushuonerangaistuksiin tuomittujen määrän (C 1) ja kuritushuonerangaistusta suorittamaan tulleiden määrän (E 1). Taulukon muut lukusarjat täydentävät ja tukevat näin syntyvää kuvaa. Sarakkeen E 1 päättyminen vuoteen 1937 ei haittaa, koska muista sarakkeista (etenkin C 1) voidaan arvioida kahden viimeisen vuoden lukujen pysyneen v:n 1937 tasolla.

Koska periodit ovat eri pituisia, niiden vertailemiseksi on laskettava kullekin periodille sarakkeittain vuosittaiset keskiarvot. Eri sarakkeista saatujen keskiarvojen vertailemiseksi on taas tarpeen laskea keskiarvojen summien jakautuminen periodeittain (taulukko 2). E 1 -sarakkeen I periodi painottuu 1918-tuomioiden vaikutuksesta. Kun poistetaan tämä painotus vähentämällä periodin prosenttiosuudesta 50 %-yksikköä ja kerrotaan sitten koko rivin luvut kahdella, saadaan: 0.6 %, 29.2 %, 7.8 %, 34.0 %, 23.0 % ja 5.2 %. Tämä vastaa muiden sarakkeiden tunnuslukujen jakautumista. Laskemalla periodeittain keskiarvot näistä prosenttiluvuista saadaan taulukon 2 alin rivi. Se kuvaa valtiollisten oikeustapausten jakautumista periodeittain (VRO:t poisluettuina).

Taulukko 2. Valtiorikosjuttujen jakautuminen periodeittain 1918—39

Periodit	I	II	III	IV	V	VI
(B)	10.0 2.3 %	118.8 27.5 %	29.0 6.7 %	144.0 33.3 %	103.5 23.9 %	27.6 6.4 %
(C 1)	21.5 2.3 %	184.0 19.3 %	71.8 7.5 %	396.3 41.4 %	227.3 23.8 %	54.0 5.6 %
(E 1)	1068.0 50.3 %	310.6 14.6 %	83.6 3.9 %	360.3 17.0 %	244.8 11.5 %	56.0 2.6 %
	2 %	25 %	7 %	36 %	24 %	6 %

Porvarillinen oikeisto dominoi I periodia eli kansalaissodan jälkitilaa (1918—19). Poliittinen oikeudenkäyttö oli keskitetty poikkeustuomioistuimiin, joiden tehtävänä oli legitimoida kansalaissodan lopputulos ja illegalisoida vanhan työväenliikkeen päämäärät ja toiminta. Vasemmistotyöväenliike ei ollut vielä noussut uhkaamaan porvariston hegemoniaa. Vallinneessa sisäpoliittisessa tilanteessa porvarillinen keskusta toimi yhdessä sosialidemokraattien kanssa »vasemmistona». Mallin mukaan poliittinen oikeudenkäyttö noudatteli oikeiston tavoitteita.

II periodia eli tasavallan alkukautta (1920—24) dominoi keskusta. Vasemmistotyöväenliike tunkeutui voimakkaasti esiin ja porvarillinen oikeisto oli joutunut taka-alalle kansainvälisen kehityksen vaikutuksesta. Oikeiston pyrkimysten toteutuminen oli vaarantunut. Perusristiriita ilmeni vasemmistotyöväenliikkeen konfliktina muiden ryhmien kanssa. Keskusta tukeutui pyrkimyksissään sosialidemokraatteihin ja pyrki vaikuttamaan heihin ideologisesti (kansakunnan eheyttämisen nimissä). Poliittinen oikeudenkäyttö noudatti sekä oikeiston että keskustan eritasoisia tavoitteita, mikä ilmeni suhteellisen runsaina valtiorikosjuttuina.

III periodi eli sisäpoliittinen käänne (1925—29) alkoi oikeiston dominoimana. Periodille leimallista oli keskustan oikeistolaistuminen. Oikeiston vetäytyminen vallankäytöstä periodin keskivaiheilla voi selittyä sillä, että poliittinen oikeudenkäyttö oli realisoitunut ne tavoitteet, joihin se keinona riitti. Koska keskustalle ominaiset poliittisen ja etenkin ideologisen tason tavoitteet eivät edellyttäneet yhtä runsasta poliittista oikeudenkäyttöä kuin oikeiston hallitsevasti yhteiskunnalliseen tasoon painottuvat tavoitteet, saavutettiin poliittisen oikeudenkäytön määrässä allonpohja v. 1927 *Tannerin* sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen aikana.

Oikeisto dominoi taas IV periodia eli lapuanliikkeen kautta (1930—32) Poliittinen oikeudenkäyttö toteutti sekä oikeiston että keskustan tavoitteita, mikä ilmeni sen määrällisenä huipentumisena. Oikeiston tavoitteet olivat selvästi

hallitsevampia, sillä kysymyksessä oli lamakauden vaikutusten siirtäminen työväestön ja pienviljelijöiden kannettavaksi. Keskusta saattoi toteuttaa omia pyrkimyksiään vain oikeiston vanavedessä tai sosialidemokraattien tuella. Vasemmistotyöväenliike murskattiin ja painettiin maan alle.

V periodin eli *Svinhufvudin—Kivimäen* kausi (1933—36) on ambivalentisti oikeistovaltainen. Oikeisto jakautui kahtia, ja toinen osa oli yhteistyössä keskustan oikeistolaisimman osan kanssa. Edellisen periodin oikeistoradikalismi oli saanut keskustan vastaansa, mikä edellytti oikeistolta uutta strategiaa (Mäntsälän kapinan 1932 jälkeen erityisesti). Keskusta itsenäistyi jälleen ja sai lisää poliittista ominaispainoa. Tässä vaiheessa poliittisen oikeudenkäytön määrä väheni. Vasemmistotyöväenliikkeen toiminta oli kokonaan salaista, mutta sen vaikutus oli elpymässä.

Keskusta dominoi VI periodia eli punamultahallituksen kautta (1937—39). Poliittinen oikeudenkäyttö noudatti keskustan etupäässä ideologisia tavoitteita ja oli suhteellisen vähäistä. Kun III periodin aikana kansalaissota oli lakannut olemasta aivan tuore, oli tämän toisen aallonpohjaperiodin aikana lapuanliike kärsinyt ilmeisen tappion. Lapualaisuuden viemänä oli julkinen vasemmistotyöväenliike poistunut näyttämöltä, mikä osaltaan vähensi poliittisen oikeudenkäytön tarvetta. III ja VI periodien yhteisenä piirteenä oli myös se, että sosialidemokraatit hallituksessa ollen hyväksyivät valtiollisen poliisin (EK:n) määrärahat, kun se oli osoittanut toimintansa kohdistuvan maanalaista toimintaa harjoittaneisiin kommunisteihin tai näiden avustajiin — viitattiin myös sotilasvakoiluun Neuvostoliiton hyväksi. Muulloin ei tällaista näyttöä ilmeisesti pidetty välttämättömänä. Samoin sosialidemokraatit suhtautuivat kumminkin periodin aikana lojaalisti suojeluskuntiin turvallisuuspolitiikan (myös sisäpolitiikan) osatekijänä.

Vuoden 1918 kansalaissotaa seuranneesta oikeudellisesta jälkiselvityksestä muodostui aina talvisotaan tai vuoden 1944 välirauhaankin asti ulottunut poliittisoikeudellinen käytäntö. Lapuanliikkeen kaudella poliittinen oikeudenkäyttö liittyi oikeiston poliittiseen terroriin ja saavutti vuoden 1918 jälkeisen huippunsa. II ja V periodi olivat tässä mielessä vakiintumiskausia. Niiden erona oli se, että II periodin poliittinen oikeudenkäyttö jatkui suhteellisen tasaisena, kun se V periodin aikana väheni melko jyrkästi. Tämä viittaa siihen, että valtiollisen poliisin oli toimittava vireästi hallitusten vaihtuessa tiheään turvatakseen määrärahojensa jatkuvuuden: II periodin aikana istui seitsemän hallitusta viidessä vuodessa, V periodin neljän vuoden aikana vain yksi. Sen sijaan poliittisen oikeudenkäytön määrälliset vaihtelut eivät näytä välttämättä liittyvän vasemmistotyöväenliikkeen toiminnan vaihteluun. Tämä tukee malliin sisältyvää oletusta, että poliittisen oikeudenkäytön kaikki tavoitteet eivät kohdistuneet vasemmistotyöväenliikkeeseen, vaan porvariston eri ryhmien välisiin ristiriitoihin.

LÄHDEVIITTEET

¹ *SVT XXIII, Oikeustilasto, osa 68, s. 16; Vuoden 1918 jälkiselvittelystä ks. Tilastollinen tutkimus vuoden 1918 valtiorikollisista, SVT XXIII, osa 32.*

² *Oikeusministeriön kertomukset 1918—26, SVT XXIII, osat 28—31, 33, 35—38; Tuomioistuinten ja ulosotonhaltijain toiminta, SVT XXIII, osat 40, 49, 54, 62, 69, 74 ja 86; Rikollisuus I, Poliisin tietoon tulleet rikokset 1927—, SVT XXIII, osat 39—85; Rikollisuus II, Tuomioistuinten rikollisuustilasto 1927—, SVT XXIII, osat 39—85; Rikollisuus III, Rangaistusta kärsivät 1927—37, SVT XXIII, osat 39—85; Vankeinhoitoviraston kertomukset 1918—27, SVT XII, Vankeinhoito, osat 37—45.*

³ *Rikollisuus I, Poliisin tietoon tulleet rikokset 1927—, SVT XXIII.*

⁴ *Suomen laki, oikeudenkäymiskaaren 8. luku, 2 §.*

⁵ *Oikeusministeriön kertomukset 1918—26 sekä Tuomioistuinten ja ulosotonhaltijain toiminta 1925—, SVT XXIII.*

⁶ *Oikeusministeriön kertomukset 1918—26, SVT XXIII; Rikollisuus II, Tuomioistuinten rikollisuustilasto (syytetyt) 1927—, SVT XXIII.*

⁷ *Rikollisuus II, SVT XXIII.*

⁸ *Rikollisuus III, Rangaistusta kärsivät 1927—37, SVT XXIII; Vankeinhoitoviraston kertomukset 1918—27, SVT XII.*

⁹ *Tilastollinen tutkimus vuoden 1918 valtiorikollisista, mt., ss. 12—20 ja 51—60; Jaakko Paavolainen, Vankileivit Suomessa 1918, Helsinki 1971, s. 313.*

¹⁰ *Turun hovioikeuden päätös 20. 6. 1924 ja korkeimman oikeuden päätös 16. 3. 1925.*

Lisäksi käytetty mm. seuraavia teoksia:

Ilkka Hakalehto, SKP ja sen vaikutus ammatilliseen ja poliittiseen työväenliikkeeseen 1918—28, Porvoo 1968; Ensio Hiitonen, Vääryyttä oikeuden valekaavussa, Hyvinkää 1953; Jaakko Paavolainen, Suomen kansallinen myrhenäytelmä, Helsinki 1974; V. Lundgrén (julkaisija), Punaisten puolesta — valkoisia vastaan, Helsinki 1929.